

УДК 376-056. 262:376.015.30

ПРАКТИЧНИЙ ПСИХОЛОГ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вадим Кобильченко, інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна; vadimvk@ukr.net

Встановлено, що нині практичний психолог закладу освіти сприяє формуванню психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з особливими освітніми потребами. Визначено, що основними напрямками діяльності практичного психолога в закладі дошкільної освіти мають бути: психопрофілактика, психодіагностика, психокорекція та психологічне консультування, які тісно пов'язані між собою і становлять єдину систему психологічної допомоги. Доведено, що практичний психолог, який працює в закладі дошкільної освіти, має займатися роботою, яка так чи інакше, більшою або меншою мірою пов'язана з усіма напрямками психологічної допомоги. Констатовано, що найважливішим принципом психологічної практики є безумовна цінність внутрішнього світу кожного дошкільника, пріоритетність потреб його розвитку.

Ключові слова: практичний психолог, заклад дошкільної освіти, психологічна діяльність.

Вадим Кобильченко, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколая Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна

Практический психолог в учреждении дошкольного образования: задачи и содержание психологической деятельности

Установлено, что сегодня практический психолог учебного заведения способствует формированию психологической готовности участников образовательного процесса к взаимодействию в инклюзивной среде с ребенком с особыми образовательными потребностями. Определено, что основными направлениями деятельности практического психолога в учреждении дошкольного образования должны быть: психопрофилактика, психодиагностика, психокоррекция и психологическое консультирование, которые тесно связаны между собой и составляют единую систему психологической помощи. Доказано, что практический психолог, работающий в учреждении дошкольного образования, должен заниматься работой, которая так или иначе, более или менее связана со всеми направлениями психологической помощи. Констатировано, что важнейшим принципом психологической практики является безусловная ценность внутреннего мира каждого дошкольника, приоритетность потребностей его развития.

Ключевые слова: практический психолог, учреждение дошкольного образования, психологическая деятельность.

Vadym Kobylchenko, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences

© Кобильченко В., 2020

Practical psychologist in preschool education: tasks and content of psychological activity

It is established that today a practical psychologist of an educational institution contributes to the formation of psychological readiness of participants in the educational process to interact in an inclusive environment with a child with special educational needs. It is determined that the main activities of a practical psychologist in a preschool education institution should be: psycho prophylaxis, psycho diagnosis, psycho correction and psychological counseling, which are closely interconnected and constitute a single system of psychological assistance. It has been proven that a practical psychologist working in a pre-school education institution should be engaged in work that is, in one way or another, more or less related to all areas of psychological care. It is stated that the most important principle of psychological practice is the unconditional value of the inner world of each preschooler, the priority of the needs of its development.

Keywords: practical psychologist, institution of preschool education, psychological activity.

Постановка проблеми. Натепер, як зазначається у «Положенні про психологічну службу...» у системі освіти України діє психологічна служба, що забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, тендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти [4].

Психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи.

Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти [4].

Крім того, у цьому «Положенні...» зазначається, що практичний психолог закладу освіти сприяє формуванню психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з особливими освітніми потребами.

Однак, крім згадки про це детально у «Положенні...» не йдеться.

Формулювання мети статті. Тому, набуває актуальності теоретичне обґрунтування й розроблення завдань та змісту психологічної діяльності у роботі практичного психолога з дошкільниками, які мають особливі освітні потреби в закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, функціонування психологічної служби в системі дошкільної освіти, відповідно до чинного документа, забезпечується практичним психологом, діяльність якого чітко регламентована, і водночас, - охоплює безліч різноманітних обов'язків та завдань.

Крім того, як це визначено в «Положенні...», працівники психологічної служби закладів і установ освіти відповідної території підпорядковуються керівнику (директору) закладу освіти і установи з усіх питань діяльності [4].

Однак, нам більш близька позиція Г. Абрамової [1], яка вважає, що значно продуктивнішим було б побудувати психологічну діяльність у закладі освіти як

автономну практику, яка спрямовується власне психологічними метою та завданнями, регулюється своїми цінностями, своїми установками на дитину, формами й засобами роботи з нею.

Психологічний підхід від традиційного педагогічного принципово відрізняється іншим поглядом на дитину. По своїй суті дошкільник є не об'єктом у класичному розумінні цього слова, а суб'єктом. Ніщо не може бути змінено в його внутрішньому світі без його власної волі, власного бажання. Психолог не впливає на нього своїми специфічними засобами і прийомами, а взаємодіє з ним, пропонуючи різноманітні шляхи вирішення тих або тих завдань або питань особистішого становлення й розвитку.

Постановка проблеми саме так призводить не тільки до визначення основних цілей і завдань психологічної служби закладу дошкільної освіти, а й дає змогу розробляти та впроваджувати різні моделі розвитку та діяльності психологічної служби.

Згідно з цим «Положенням...», основними напрямками діяльності працівників психологічної служби є:

- *діагностика* - виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення й визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні;
- *профілактика* - своєчасне попередження відхилень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі;
- *корекція* — усунення виявлених труднощів соціально-психічного розвитку здобувачів освіти, зниження ризиків проблем адаптації до освітнього середовища, схильності до залежностей та правопорушень, різних форм девіантної поведінки;
- *навчальна діяльність* - форма активного співробітництва, спрямована на вдосконалення, розвиток, формування особистості;
- *консультування* - багатофункціональний вид індивідуальної та групової роботи, спрямований на вирішення запитів, з якими звертаються учасники освітнього процесу;
- *зв'язки з громадськістю* - діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння, співпрацю між окремими особами, колективами, соціальними групами, організаціями, державними органами управління;
- *просвіта* - формування психологічної та соціальної компетентності учасників освітнього процесу [4].

На жаль, з наведених напрямів діяльності психологічної служби незрозуміло, які напрями діяльності відповідають завданням психологічної служби закладу дошкільної освіти, а які - регіональним центрам практичної психології.

На нашу думку, основними напрямками діяльності практичного психолога в закладі дошкільної освіти мають бути: *психопрофілактика*, *психодіагностика*, *психокорекція* та *психологічне консультування*, які пов'язані між собою і становлять єдину систему психологічної допомоги.

Отже, за метою і спрямованістю психологічного впливу можна виділити такі види психологічної допомоги:

1. *Психопрофілактика* - допомога на рівні попередження виникнення життєвих труднощів у дитини, її навчальних або інших перевантажень, екстремальних і стресових станів, глибоких емоційних переживань або навіть психічних розладів. Психопрофілактику проводять зазвичай за результатами психологічної діагностики дитини, спостереження за умовами її життя, прогнозування посиленого впливу на неї тих або тих зовнішніх чинників. Її також проводять із дітьми, що наближаються до однієї з вікових криз (це кризи 3, 6-7 років), із дітьми, що відрізняються підвищеною чутливістю, багатою уявою, очевидною обдарованістю та іншими психологічними особливостями, а також з дітьми, що міняють місце проживання, що втратили когось із батьків у наслідок смерті або розлучення тощо.

Крім того, психопрофілактика спрямована також на формування у педагогів та батьків потреби в отриманні й використанні необхідних знань про психосоціальний розвиток дитини на кожному окремому етапі онтогенезу з метою своєчасного попередження можливих порушень у розвитку особистості дитини. Тобто, основне завдання психопрофілактики полягає у своєчасному виявленні та усуненні тих психологічних чинників, які можуть призвести до появи відхилень у психосоціальному розвитку дитини. Тому, необхідно, щоб у поле зору психолога потрапляла не тільки дитина, а й дорослі з якими конкретна дитина тісно взаємодіє (педагоги, батьки, рідні та ін.).

У межах психопрофілактики психолог може здійснювати певні заходи, сенс яких полягає в тому, щоб оптимізувати коло спілкування дитини. З цією метою доцільно проводити практичні заняття з педагогами, на яких вони мали б можливість моделювати ті педагогічні (часто конфліктні ситуації), що виникають у них під час професійного спілкування. Це допомагає педагогам позбутись авторитарного стилю спілкування, імперативної стратегії соціальної взаємодії, яка робить неможливим рівноправний продуктивний діалог. Проведення спеціальних занять зазвичай сприяє психологічній стабілізації особистості педагога, забезпечує підвищення рівня прийняття ним себе як професіонала, сприяє розвитку його комунікативної компетентності. Для досягнення цієї мети доцільно використовувати колективний аналіз різних педагогічних ситуацій, спільне обговорення продуктивного педагогічного досвіду, психологічну роботу з емоційними переживаннями, аутотренінг тощо. Паралельно мають вирішуватися завдання оволодіння педагогами основами психологічних знань.

Реалізуючи цей напрям роботи, психолог повинен також проводити консультаційні бесіди з батьками і близькими родичами, які допомогли б їм краще зрозуміти власних дітей, їхні труднощі та проблеми особистісного становлення у дошкільному віці, індивідуальні особливості, зумовлені тим або тим порушенням розвитку. Отримані у процесі бесід або відкритого відвертого обговорення психологічні знання сприятимуть взаєморозумінню батьків та дітей, усуненню відчуженості останніх, подоланню міжособистісних конфліктів.

Психопрофілактика допомагає вирішувати завдання попереджувального характеру, тобто дає змогу попередити виникнення небажаних психологічних наслідків у психосоціальному розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами, зокрема, негативних рис характеру, поганих звичок, схильностей. Отже, психолог повинен знати можливі причини виникнення тих чи тих відхилень в особистісному розвитку дитини та вміти їх своєчасно попередити.

2. *Психодіагностика* - це царина спеціальних знань, пов'язаних із розробленням методології та методик для оцінки психологічних властивостей, станів чи загального рівня психологічного розвитку особистості. Психодіагностика спрямована на поглиблене психологічне вивчення дитини, виявлення індивідуальних особливостей психічного й соціального розвитку та причин їхніх можливих порушень. Однак, психодіагностика - це не тільки напрям практичної психології, а ще й теоретична дисципліна, яка вивчає змінні та постійні величини, які характеризують внутрішній світ дитини. Суттєвим моментом психодіагностики, на нашу думку, є також її опосередкованість практикою застосування отриманих даних.

• І. Шаповал [8] зазначає, що провідними теоретико-методологічними положеннями сучасної психологічної діагностики порушеного розвитку є такі:

- кожен тип порушеного розвитку характеризується властивою тільки йому специфічною психологічною структурою, що визначається співвідношенням первинного й вторинного порушень, ієрархією вторинних порушень;
- усередині кожного типу порушеного розвитку спостерігається різноманіття проявів, особливо за ступенем виразності порушень;
- діагностику проводять з урахуванням загальних і специфічних закономірностей порушеного розвитку;
- виявляють не тільки загальні й специфічні порушення розвитку, а й позитивні властивості дитини, її потенційні можливості.

Підсумком діагностики є встановлення психологічного діагнозу, у якому вказується категорія порушеного розвитку; ступінь виразності порушення; недоліки розвитку, що ускладнюють провідні порушення; особливості дитини й рекомендації в розробленні індивідуальної програми корекційної роботи.

Психодіагностика, різних сторін особистості дитини має проводитися за допомогою науково перевірених методів дослідження, до якості яких висуваються суворі вимоги. Це пояснюється тим, що зазвичай від результатів психодіагностики залежить майбутнє дитини.

Однак, як наголошують В. Сорокін і В. Кокоренко [7], своєрідність використання у роботі практичного психолога з дітьми з особливими освітніми потребами стосується, насамперед, не методів, а методик, позаяк методика - це конкретне втілення методу, певна техніка його реалізації.

Основні вимоги такі: *валідність*, *точність* та *надійність*. Отже, у практиці дитячої психодіагностики мають застосовуватися не так нові, як, перевірені часом, валідні, точні й надійні методики, оскільки в іншому разі виникає можливість отримання недостатніх для правильних висновків даних, що становить серйозну загрозу психологічному благополуччю дитини.

Психодіагностична методика - це в згорнутому вигляді вирішення психологічного завдання, де є спосіб отримання психологічної інформації, можливі її варіанти і значення цих варіантів (чи інтерпретація, на думку автора методики).

З більшістю методик, які використовуються у практиці психодіагностики, пов'язане поняття вікової норми, яке характеризує середній рівень розвитку психологічної якості, що вивчається. Проте, неможливо робити висновок, як піде подальший загальний розвиток дитини тільки на основі оцінки ступеня розвитку у неї тієї чи тієї психологічної якості або властивості, оскільки розвиток залежить передусім від здібностей дитини до навчання, до засвоєння нею нового досвіду та від багатьох зовнішніх чинників.

У практиці можуть використовуватись усі ті методи психодіагностичного вивчення дитини, які застосовуються і в науково-дослідній діяльності. Однак, більшість із них є занадто громіздкими та складними. Саме тому, у практиці роботи психологи найчастіше використовують відносно прості у своєму застосуванні методи, які передбачають опитування, тестування, спостереження, аналіз документів.

Під час проведення психологом опитування дошкільників з особливими освітніми потребами треба зважати на той факт, наскільки запропоновані дітям запитання є зрозумілими для них. Практичний психолог завбачливо має з'ясувати, чи правильно діти розуміють поставлені до них запитання і, якщо виникає потреба, пояснити або скоригувати їх.

Основний психодіагностичний інструментарій зазвичай становлять тести [5]. Їх є велика кількість і всі вони розподілені на групи за такими основними критеріями: індивідуальні та групові (колективні), вербальні та невербальні, кількісні та якісні, градуальні та альтернативні, загальні та спеціальні.

Індивідуальні тести призначені для роботи психолога з кожним досліджуваним окремо, групові допускають можливість одночасного тестування певної кількості досліджуваних. Вербальні тести базуються на аналізі власних висловлювань досліджуваних, а у невербальних тестах для узагальнень та висновків використовуються інші (невербальні) прояви (наприклад, малюнок). Кількісні тести дають змогу отримувати числові показники ступеня розвитку якості, що вивчається, а якісні - давати його розгорнуту характеристику. Градуальні тести дають можливість відобразити у цифрах ступінь розвитку психологічної властивості, яка досліджується, а у альтернативних наявні тільки дві можливі альтернативи типу «так» або «ні». Загальні тести призначені для дослідження якої-небудь психологічної властивості загального характеру, наприклад - загального інтелекту, тоді як спеціальні тести оцінюють конкретну властивість, притаманну певній дитині.

Незаперечна перевага тестів стосовно дітей із проблемами в розвитку перетворюється на недоліки і серйозну перешкоду в їхньому використанні. У цьому випадку отримані результати не можуть бути зіставлені з нормативними даними. Інший серйозний недолік тесту - його кількісна орієнтація. Отриманий результат, нехай навіть виражений у числовій формі, віддзеркалює тільки наяв-

ний рівень розвитку тієї або тієї функції й нічого не говорить про потенціал досліджуваного [7].

Однак, зауважує І. Шаповал, тести в роботі з дітьми з порушеним розвитком можна використовувати лише обмежено, позаяк у спеціально розроблених для таких дітей тестах важко стандартизувати запитання й варіанти відповідей на них, тому що ступені прояву дефекту різні, як і час його виникнення.

Вона ж визначає три вимоги до тестування:

- 1) домагатися стандартизації навіть у самих незначних подробицях;
- 2) реєструвати будь-які нестандартні умови тестування, якими другорядними вони не здавалися б;
- 3) під час інтерпретації результатів тестування враховувати умови його проведення [8].

Особливу увагу практичному психологу варто звернути на теорію особистості, яка лежить в основі відповідного тесту, оскільки без цього неможливо правильно оцінити його можливості й, отримані за ним, результати. Будь-який тест завжди віддзеркалює теоретичні погляди його автора й, відповідно, обмежений, його уявленнями про особистість. Виходом із цього становища може стати паралельне застосування декількох різних тестів, що створить більш об'єктивну картину розвитку у дитини певного психологічного явища [6].

Важливою особливістю застосування тестів, яку психолог повинен урахувати, є певне звикання до них, а також відносна нестабільність результатів. Якщо один і той самий тест використовувати постійно, діти з часом можуть настільки звикнути до нього, що почнуть або механічно, не роздумуючи, відповідати на запитання, або зумисне, задля інтересу, відповідати на звичні запитання по-новому, щоб не повторюватись.

Нестабільність результатів тестування може бути зумовлена й іншими суб'єктивними (настрій, психологічний стан, фізичне самопочуття) чи об'єктивними (оточення, інструкція, поведінка, експериментатора) психологічними причинами.

Спостереження як метод психодіагностики, також потребує дотримання певних правил, які гарантують достовірність отриманих результатів та висновків. Перше з цих правил полягає у тому, щоб наперед визначити сукупність ознак, за якими буде вестись спостереження, а також способи його реєстрації. Сенс другого правила - у невтручанні спостерігача у ті процеси і явища, що досліджуються.

Спостереження дітей з особливими освітніми потребами ускладнюється наявними в них дефектами. Так, діти з порушеннями зору проявляють певну стриманість, підкреслену дисциплінованість; їхня міміка часто неадекватно відображає психоемоційний стан. У глухих і слабочуючих спостерігаються інтенсивна міміка й жестикуляція та емоційно невиразне мовлення, що не дає змоги робити висновок про їхні почуття й переживання. Замкнутість, незграбність рухів дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, властива їм переоцінка або недооцінка власної особистості часто приховують їхнє справжнє «Я». Діти з дефектами мовлення реагують на спостереження дуже відчутно, при цьому їхні недоліки, зазвичай, більше помітні.

Найбільш об'єктивне спостереження, зазначає І. Шаповал [8], за розумово відсталими дітьми. Якщо вони навіть і намагаються показати себе іншими, ніж є насправді, це легко виявити, тому що вони відкрито проявляють свої почуття.

Аналіз документів або продуктів діяльності є достатньо надійним методом психодіагностики, але за умови дотримання цілої низки вимог. Так зокрема, перша з них полягає у тому, що сам документ або продукти діяльності мають бути джерелом достовірної інформації про дитину. Відповідно до цього, друга умова полягає в тому, що процедура аналізу продуктів діяльності має бути оцінена з позиції її валідності та надійності.

Основна наукова категорія, з якою працює практичний психолог у закладі дошкільної освіти - це категорія вікової норми. Оцінювання рівня психічного та соціального розвитку дитини проводить, зазвичай, для вирішення таких завдань:

- з'ясування стану розвитку певної психологічної властивості;
- визначення динаміки її розвитку й трансформації протягом певного відрізка часу;
- встановлення тих реальних змін у психіці та поведінці дитини, які відбулися під психологічним або навчально-виховним впливом;
- визначення перспектив розвитку окремої психологічної властивості дитини на основі аналізу динаміки її розвитку протягом певного відрізка часу, її психологічний прогноз та оцінка;
- розподіл дітей, які пройшли психологічне обстеження, на певні групи для подальшої диференційованої роботи з ними з урахуванням досягнутих ними результатів розвитку;
- визначення відповідності або невідповідності психології та поведінки дитини певній соціальній нормі, з метою проведення психолого-корекційної роботи.

Перераховані завдання є загальними для психодіагностики. Більшість із них має вирішуватись під час проведення відповідної роботи з дітьми дошкільного віку.

Окрім наведених завдань, психодіагностика, зокрема, передбачає:

- вивчення динаміки психічного та соціального розвитку дітей від народження й до школи. Мають вестись індивідуальні картки, у яких щомісяця або щороку фіксуються показники психосоціального розвитку дитини;
- з'ясування індивідуальних особливостей психічного розвитку та поведінки кожної дитини, її відхилень від загальної норми;
- своєчасне виявлення обдарованості дитини, її індивідуальних здібностей з метою їх всебічного розвитку;
- отримання інформації про реальний психологічний стан дитини, яка є корисною для педагогів та батьків.

3. *Психокорекція* є ще одним із провідних напрямів роботи дошкільного психолога. Вона спрямована на забезпечення відповідності розвитку дитини віковим нормам, сприяє розвитку особистості та її здібностей. Тобто, психокорекція, передбачає безпосередній психологічний вплив на дитину з метою виправлення наявних недоліків у її поведінці або особистісній сфері; психокорекція - це певна «спроба виправити ту або ту психічну особливість», що заважає дитині

оптимально функціонувати, добре себе почувати, бути в нормальних стосунках із дітьми й дорослими.

До психічних особливостей, що потребують психокорекції, можуть бути віднесені занадто висока або занижена самооцінка, тривожність, агресивність, егоїстичні риси характеру, нечутливість до людей, їхніх переживань, настрою, проблем. Крім того, така практична робота може бути корисною для корекції установок, норм і стереотипів поведінки, вирішення завдань соціально-психологічної адаптації.

Ті або ті психічні новоутворення, конкретні психологічні навички дитини не існують самі по собі. Вони виникають (формуються, розвиваються) у тому випадку, якщо для них створене особливе середовище, особлива система стосунків з дитиною, що формують відповіді потреби, інтелектуальну готовність. Потрібні вони дитині теж не самі по собі, а тільки у зв'язку із певними системами її стосунків зі світом, іншими людьми, самою собою, позаяк саме тоді ці якості або процеси набувають цінності. Відповідно, різноманітні проблеми у спілкуванні, психологічному розвитку виникають у дошкільника з особливими освітніми потребами тоді, коли йому не були створені сприятливі умови, у яких він міг би розвинути певні особистісні якості.

Тобто, умови, яких потребує психокорекційний процес - це умови формування потреби в новому знанні, можливості його придбання й реалізації в провідній для конкретного віку діяльності та спілкуванні.

Психокорекція як напрям діяльності дитячого психолога орієнтована передусім на дошкільників з різноманітними психологічними проблемами й спрямована на їхнє вирішення. Це, зазвичай, певні проблеми із засвоєнням соціально прийнятних форм поведінки, у спілкуванні із дорослими та однолітками, психологічному самопочутті тощо. Для надання психологічної допомоги таким дітям має бути продумана система дій, конкретних психологічних заходів, що допоможуть дитині подолати або компенсувати власні проблеми.

Працюючи з великою кількістю дітей, психолог, у більшості випадків, не може створювати під кожну дитячу проблему індивідуальну програму корекції. На нашу думку, практичний психолог має бути забезпечений певним набором відповідних корекційних програм, спеціалізованих, передусім, за віком.

Вочевидь, що далеко не всі дитячі проблеми можуть бути розв'язані з участю одного фахівця. Враховуючи рівень кваліфікації та завантаженість практичного психолога, можна припустити, що до його обов'язків має входити така корекційна робота в дошкільному закладі, яка пов'язана передусім із розв'язанням проблем соціально-психологічної адаптації та емоційно-особистісних проблем дошкільників з особливими освітніми потребами.

У розпорядженні практичного психолога є чималий арсенал форм і методів роботи. Так наприклад, психокорекція може мати індивідуальні або групові форми. Перша з них передбачає роботу психолога один на один із дитиною, а друга - одночасну роботу психолога з певною кількістю дошкільників. Під час організації групової психокорекційної роботи практичний психолог має враховувати вікові особливості дітей — імпульсивність, емоційну нестабільність, нега-

тивізм, неконтрольованість власних дій та вчинків. Добре, коли у психолога є можливість вводити дітей у групу на основі результатів психодіагностики (тоді формуються гомогенні або гетерогенні тренінгові групи - залежно від завдань тренінгу). Однак умови психокорекційної роботи не бажано зводити тільки до тренінгу. Вони обов'язково мають охоплювати всі необхідні елементи повноцінного освітнього середовища: мотиваційний, смислоутворювальний, емоційний, рефлексивний тощо.

Із більшості наявних психокорекційних методів широке розповсюдження у психологічній практиці отримали насамперед особистісно орієнтовані методи, якими психолог має професійно володіти та вдало їх варіювати.

Під час організації практичної роботи дитячих груп практичний психолог повинен вирішити такі завдання [5]:

- навчити дітей правильно розподіляти між собою ролі й ефективно їх виконувати;
- навчити їх сумлінно виконувати свої обов'язки у групі;
- навчити дітей ефективній міжособистісній взаємодії;
- навчити дітей започатковувати щирі та доброзичливі стосунки;
- навчити дітей вміло висловлюватись та слухати один одного;
- навчити дітей попереджувати міжособистісні конфлікти.

Особливої уваги психолога потребує завдання формування у дошкільника активної внутрішньої позиції. Але потрібно контролювати цей процес, не допускаючи, щоб дитина стверджувала власне «Я» за рахунок інших дітей, принижуючи їх гідність. До цього варто додати, що робота дитячої групи в напрямі психокорекції якнайменше має нагадувати звичайний навчально-виховний процес.

Цьому сприяє комплексне стимулювання, яке охоплює систему різноманітних стимулів, кожний із яких застосовується залежно від того, які потреби дитини на конкретний проміжок часу є актуальними. Практичний психолог може одночасно використовувати у своїй роботі різноманітні стимули: органічні, матеріальні, моральні, індивідуальні й соціально-психологічні. Органічні стимули пов'язані із задоволенням органічних потреб дитини (приємний фізичний дотик, солодощі тощо). Матеріальні стимули пов'язані з отриманням дитиною у своє розпорядження матеріальних речей. Моральні стимули звернені до почуттів дитини й пов'язані із задоволенням вищих потреб. Індивідуальні стимули містять у собі те інтимне, особистісне, що є найбільш значущим для певної особистості. Соціально-психологічні стимули пов'язані із системою людських стосунків.

Дія різних стимулів на поведінку дитини ситуативно та особистісно опосередкована. Як види заохочення можуть використовуватися: увага до дитини, схвалення, визнання, підтримка, нагорода, посилення соціальної ролі або статусу. Однак, внутрішня мотивація діяльності вважається усе ж більш сильною, аніж зовнішня її стимуляція. Найкращою є така психолого-педагогічна ситуація, яка породжує у дитини внутрішню мотивацію, одночасно підкріплюючи її відповідною зовнішньою стимуляцією, тобто коли устремління дитини до психологічного самовдосконалення підкріплюється створенням сприятливих для цього зовнішніх умов.

Отже, психокорекційна робота може здійснюватися як у формі індивідуальної, так і групової діяльності. Вибір конкретної форми роботи залежить від характеру психологічних проблем, віку дитини, її побажань. Для того щоб отримані дошкільником психологічні знання стали свого роду каталізаторами внутрішніх процесів, необхідно дуже серйозно підходити і до розроблення змісту, і до вибору форм роботи. У доборі змісту дуже важливо враховувати не тільки вікові потреби й цінності дошкільників з особливими освітніми потребами, рівень їхнього реального психосоціального розвитку, готовності до засвоєння тих або тих знань і навичок, а й реальну міжособистісну ситуацію у виховній групі, наявні актуальні психологічні проблеми.

Психологічна корекція це насамперед психологічний вплив на дискретні характеристики внутрішнього світу дитини, тобто, психолог має справу з конкретними проявами бажань, переживань, поведінки дитини у конкретних ситуаціях. Крім того, психокорекція завжди має опиратись на внутрішні потенційні можливості дитини [2].

Як зазначалось, практична психологія в освіті представлена дещо формалізовано, у ній не простежується чітка спрямованість на глибинні психологічні характеристики особистості, а увага до індивідуальної неповторності дитячої психіки передбачається, здебільшого, у разі кризових станів або девіантної поведінки.

Складність життєвих завдань, які вирішує дошкільник, не менш складні суспільні вимоги, що висуваються до нього, призводять до того, що він поступово починає відчувати потребу в психологічній підтримці. На жаль, до дитячого психолога батьки самостійно звертаються дуже рідко й лише тоді, коли у дитини вже виникли певні психологічні проблеми, труднощі чи конфлікти у стосунках з іншими людьми: дорослими або однолітками [3]. Звичайно, краще попередити проблему, аніж її розв'язувати. Однак, якщо проблема виникла, вона обов'язково потребує свого тактовного психологічного розв'язання.

Прийняття рішення про психологічну корекцію та шляхи її здійснення визначається уявленнями психолога про зміст власної корекційної роботи. Психокорекція як і психодіагностика завжди ґрунтується на певних висхідних теоретичних засадах, оскільки особливості реалізації методів залежать від теоретичної орієнтації психолога, й відбувається за такою схемою: а) що є на даний момент? б) що має бути? в) що потрібно зробити, щоб це стало можливим? [1],

У своїй практиці психолог планує її процес, що виявляється в організованій певним чином міжособистісній взаємодії з дитиною, й відповідає за кінцевий результат. Однак, кінцевий результат часто опосередковується іншими людьми - педагогами, адміністрацією закладу, батьками і т. д.

4. Сенс останнього напряму діяльності практичного психолога - *консультативної роботи*, полягає у наданні допомоги батькам та педагогам з широкого кола психологічних проблем. Основне завдання психолога-консультанта полягає у тому, щоб створити для клієнта такі психологічні умови, які дали б йому можливість усвідомити й переглянути власні дії, змінити стереотипи поведінки у процесі соціальної взаємодії з власним довкіллям. Крім того, не менш важливими у практиці консультування є емпатія, спостережливість психолога,

його правильна оцінка особистості й соціального довкілля, застосування методів позитивного зростання [2].

Провідним методом психологічного консультування є інтерв'ю, оскільки саме інтерв'ю є одним із спеціальних методів аналізу унікальної ситуації окремого клієнта з метою створення для нього альтернативних варіантів дій, переживань, почуттів, - тобто, з метою підвищення мобільності його внутрішнього світу. У чому полягає різниця між інтерв'ю та іншими методами роботи практичного психолога? Передусім, інтерв'ю завжди індивідуалізоване, воно передбачає побудову психологом і клієнтом «предмета взаємодії». Предметом даної взаємодії може бути внутрішній світ клієнта, а модальності, в яких він проявляється, утворюють тему взаємодії психолога й клієнта [1].

Консультування передбачає аналіз не тільки вербальних реакцій психолога й клієнта, а і рефлексію психолога на невербальні інтеракції з клієнтом під час інтерв'ю. Водночас необхідно враховувати, що у невербальних проявах часто знаходять своє відображення умови взаємодії з клієнтом (час і місце зустрічі, оформлення кабінету тощо), інформаційний потік (значення висловлення може бути виражений невербально), інтерпретація змісту теми учасниками взаємодії. Основна увага психолога проявляється у його візуальному контакті з клієнтом (коли й чому клієнт перестав дивитись в очі), в аналізі мови тіла (вважається, що найбільш інформативними є нахили тулуба), у фіксації інтонації мовлення, а також, у врахуванні всіх змін теми [1]. Отже, робота психолога-консультанта потребує постійної особистісної й професійної рефлексії.

Психологічне консультування передбачає, як правило, такі види роботи:

- напрацювання психологічних рекомендацій, що впливають із попереднього психологічного обстеження дитини;
- проведення бесід з тими, хто потребує консультативної допомоги, насамперед, з вихователями та батьками.

Крім того, всі ці люди потребують психологічних знань, які дали б їм можливість краще зрозуміти закономірності та особливості психосоціального розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами, що в результаті допоможе їм більш ефективно впливати на цей процес.

З цією метою можна використовувати групове консультування. Група в цьому разі постає як колективний клієнт, але може трапитись і так, що клієнтами в групі стануть кілька осіб, тоді як інші члени групи відіграють роль колективного споживача психологічної інформації. Проводячи групове консультування психолог має особливо уважно стежити за тим, щоб не утворилась певна коаліція одних членів групи проти інших. Такі тенденції є особливо сильними у конфліктних колективах.

Специфіка консультування кожної групи (педагогів, батьків) визначається змістом наявної психологічної проблеми, яка актуальна для окремої групи.

Зазначимо, що робота з батьками у психологічній практиці консультування викликає чи не найбільші труднощі. Це інколи пов'язано із батьківськими ревнощами, оскільки у деяких батьків складається враження, що психолог став для їхньої дитини людиною більш значущою, аніж вони самі. Водночас і

дитина потрапляє в такій ситуації у надзвичайно складне становище, оскільки їй доводиться вирішувати конфлікт лояльності щодо двох авторитетів - батьків та психолога.

У разі, коли контакти дитини з психологом інспіровані самими батьками, психолог має систематично зустрічатись з ними, ознайомлювати їх із просуваним психокорекційної роботи, з успіхами дитини, радитись з батьками з окремих питань, допомагати їм розв'язувати ті психологічні проблеми, які виникають у них під час контактів з дитиною у сім'ї. Доцільно скласти певний психологічний прогноз розвитку дитини, який спирається на результати попередньої психодіагностики та потенційні можливості дошкільника.

Проте інколи трапляється й так, що, навіть якщо дотримуватись усіх умов та домовленостей, батьки намагаються втручатися у психокорекційний процес, що звичайно неприпустимо.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане вважаємо за потрібне зазначити, що практичний психолог, який працює в закладі дошкільної освіти, має виконувати роботу, яка так чи інакше, більшою або меншою мірою пов'язана з усіма напрямками психологічної допомоги дітям та дорослим: психопрофілактикою, психодіагностикою, психокорекцією та консультуванням.

Крім того, ідеологія роботи практичного психолога в закладі дошкільної освіти має спиратися на наступне: по-перше, вона повинна йти за природним розвитком дитини на даному віковому і соціокультурному етапі онтогенезу. Тобто, вона має відбуватися за логікою психосоціального розвитку дитини з особливими освітніми потребами, а не штучно прищеплювати ззовні. Це положення є дуже важливим у визначенні змісту роботи дитячого психолога в дошкільній установі. Він має виконувати не те, що вважають за потрібне інші, а те, що потрібне конкретній дитині або дитячій групі. Отже, найважливішим принципом психологічної практики є безумовна цінність внутрішнього світу кожного дошкільника, пріоритетність потреб його розвитку. По-друге, повинні бути створені сприятливі психологічні умови для психосоціального розвитку дитини, засвоєння нею системи стосунків зі світом. Водночас - внутрішній світ дитини є автономним і незалежним. Однак саме дорослий може відіграти важливу роль у становленні й розвитку цього унікального світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абрамова Г. С.* Практическая психология / Г. С. Абрамова. - М.: Издательский центр Академия, 1997. - 368 с.
2. *Кобильченко В. В.* Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору: монографія / В. В. Кобильченко. - Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. - 205 с
3. *Кобильченко В. В.* Становление личности дошкольника в норме и при нарушениях зрения / В. В. Кобильченко. - Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. - 540 с.
4. *Наказ Міністерства освіти і науки України 22 травня 2018 року №509.* - Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2018/05/25/nakaz-mon-vid-21-05-2018-509-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-psyholohichnu-sluzhbu-u-systemi-osvity-ukrajiny/>

5. Немов Р. С. Психологія / Р. С. Немов - М., 1995. - 496 с. - (В 3 кн.) - Кн.2.
6. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании / Е. И. Рогов - М., 1996. - 529 с.
7. Сорокин В. М., Кокоренко В. Л. Практикум по специальной психологии: Учебно-метод. пособ. / Под. научн. ред. Л. М. Шипицыной. - СПб.: Издательство «Речь», 2003. - 122 с.
8. Шаповал И. А. Специальная психология: учебное пособие. / И. А. Шаповал - М.: ТЦ Сфера, 2005. - 224 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Abramova, G. S. (1997). Prakticheskaja psihologija. M.: Izdatel'skij centr Akademija. [In Russian].
2. Kobylchenko, V. V. (2015). Psykholohichniy suprovid ditei doshkilnoho viku z porushenniamy zoru: monohrafiia. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis». [In Ukrainian].
3. Kobyl'chenko, V. V. (2015). Stanovlenie lichnosti doshkol'nika v norme i pri narushenijah zrenija. Saarbrucken: LAP Lambert Academic Publishing. [In Russian].
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (2018). Rezhym dostupu: <https://imzo.gov.ua/2018/05/25/nakaz-mon-vid-21-05-2018-509-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-psyholohichnu-sluzhbu-u-systemi-osvity-ukrajiny/> [In Ukrainian].
5. Nemov, R. S. (1995). Psihologija. M. [In Russian].
6. Rogov, E. I. (1996). NastoPnajaknigaprakticheskogo psihologa v obrazovanii. M. [In Russian].
7. Sorokin, V. M., Kokorenko, V. L. (2003). Praktikum po special'noj psihologii: Uchebno-metod. posob. SPb.: Izdatel'stvo «Rech'». [In Russian].
8. Shapoval, I. A. (2005). Special'najapsihologija: uchebnoe posobie. M.: TC Sfera. [In Russian].